

MUALLİM NACİ: ESKİ Mİ, YENİ Mİ?

Hiclâl DEMİR*

Özet: 1849-1893 yılları arasında yaşayan Muallim Naci, Tanzimat edebiyatının en çok tartışılan sanatçılarından biridir. İlk eseri olan *Âteşpâre*'de yeni tarz şiirlere yer veren Muallim Naci, *Tercüman-ı Hakikat*'in edebî kısmında yaptığı şiir eleştirileriyle Divan edebiyatını canlandırmakla suçlanmış, daha sonra *Recaizâde Mahmut Ekrem*'le giriştiği kalem kavgası onu -ister istemez- eski taraftarı şairlerin lideri konumuna getirmiştir. *Hâlbuki Naci*, Türk edebiyatının, kendi geleneğinin yanı sıra Batı edebiyatının seçkin eserlerinden de yararlanması gerektiğini savunmuştur. Özellikle, Türkçenin sadeleştirilmesi ve dilin korunması için bir kurumun gerekliliği yönündeki görüşleri, çağının çok ötesindedir. Kısa ömrüne pek çok eser sığdıran Muallim Naci, bugün, ön yargılardan uzak, dile ve edebiyata dair özgün görüşleriyle yeniden değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Muallim Naci, *Recaizâde Mahmut Ekrem*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Demdeme*, *Zemzeme*, *Takdir-i Elhan*.

Muallim Naci: Traditional or Modernists?

Abstract: Muallim Naci, who lived between 1849 and 1893, is one of the most debated literary artists of the Tanzimat period. Although having brought new forms to his poems in his first work *Âteşpâre*, Muallim Naci was accused of enlivening the Divan Literature because of his criticism of the poems published on the literary part of *Tercümân-ı Hakikat*. Afterwards, the literary dispute between him and *Recaizâde Mahmut Ekrem* made Naci -unavoidably- the leader of the poets who were the followers of old tradition. However, Naci argued that Turkish literature had to make use of the distinguished works of the Western literature as well as of its own tradition. Especially, his views on the need for an institution to simplify and to preserve the Turkish language are beyond his era. Today, Muallim Naci, who produced many works during his short lifetime, is being reassessed with his original views about language and literature.

Key words: Muallim Naci, *Recaizâde Mahmut Ekrem*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Demdeme*, *Zemzeme*, *Takdir-i Elhan*.

---

* Dr., Hacettepe Üniversitesi.

Giriş

*Gönlüme sâkîyi mi 'mâr eyledim meyhânedede
Allah Allah Kâ'be i 'mâr eyledim meyhânedede
Olmasın da tab'-ı rindânem kim olsun neşvedâr
Tâze sâkîler benim lebrîz minâlar benim¹*

gibi beyitleriyle Tanzimat edebiyatının yenilikçi ortamına Divan şiirinin konularını ve rindâne üslûbu tekrar getirmekle suçlanan Muallim Naci, bu dönemin sanat anlayışı ve kişiliği üzerinde en çok konuşulan edebiyat adamıdır.

Neler söylenmemişti ki Muallim Naci için... İbnülemin Mahmud Kemal İnal, “Kimi ‘canlı bir timsali zekâ, (...) şairi müceddid, edibi müctehid’ (...) dedi. Kimi ‘edebiyat muallimi değil, ancak lisan muallimi’, kimi ‘hem edebiyat, hem lisan muallimi’ olduğunu iddia etti. Kimi, onu yalnız şairiyetten, edebiyat muallimliğinden değil, her türlü meziyetten tecrid etti. Hattâ sözüne değil, özüne de taarruz ederek mesavisinden de dem urdu” (İnal 1969: 1036) diyerek Naci’nin yaşadığı dönemdeki farklı değerlendirilişlerine dikkat çeker.

Nereden kaynaklanıyordu bu düşüncelerin farklılığı? Muallim Naci, “sâkî”, “meyhâne”, “şarâb” gibi mazmunları kullanarak Divan edebiyatını yeniden canlandırmak mı istiyordu? İlk şiirlerini Recaizâde Mahmut Ekrem ve Abdülhak Hamit’in etkisiyle yeni şiir tarzında yazması ve Türkçeye devrinin çok ötesindeki ilerici yaklaşımı unutturulmak mı isteniyordu? Yoksa yüzeysel bir bakışla, yeni edebiyatın “üstâd”ı Recaizâde Mahmut Ekrem’le tartışmaları, onun eskiyi savunmuş olmasını mı gerekli kılıyordu? Bu farklı yaklaşımlar, Muallim Naci’nin edebiyat anlayışı üzerine yapılan bu çalışmanın temel sorularıdır. Sonuçta Muallim Naci’nin eskiliği ya da yeniliği hakkında kesin bir söz söylemek değil şiirlerine, Recaizâde Mahmut Ekrem’le girdiği polemige ve Osmanlıcadan Türkçeye geçişteki çabalarına daha yakından bakılarak edebî anlayışını belirlemek amaçlanmaktadır.

Muallim Naci ve *Tercüman-ı Hakikat*

Bilindiği gibi, Tanzimat edebiyatının temsilcileri, Divan edebiyatına karşı çıkmış ve yeni edebiyatı Fransız edebiyatını örnek alarak yaratmak istemişlerdir. Şiire yeni temaların girmesi, nazım şekillerinin kırılması ve dilde sadeleşme hedeflenmiş; ancak Divan edebiyatı kültürüyle yetişmiş Tanzimat yazar ve şairleri, bu düşüncelerini tamamen gerçekleştirmemişlerdir. Üstelik Divan edebiyatının hâlâ rağbette olduğu, Yenişehirli Avni, Hersekli Arif Hikmet ve Leskofçalı Galip gibi Divan şairlerinin şöhretlerinin devam ettiği bu dönemde, yeni bir edebiyat ortamı yaratmanın sıkıntılarını yaşamışlardır. Batılılaşma yolunda önemli adımlar

¹ Muallim Naci’ye ait bu beyitler İsa Kocakaplan’ın hazırladığı, *İki Cihan Arasında Muallim Naci* (Kapı Yayınları, 2007) adlı eserden alınmıştır.

atan Abdülhak Hamit ve Recaiâde Ekrem’le aynı kuşaktan olan Muallim Naci, tam da bu yıllarda kaleme aldığı şiirlerindeki Divan şiiri temaları nedeniyle gericilikle suçlanmıştır. İstanbul’dan uzakta büyümesi, iyi bir eğitim alamaması, Fransızca’yı geç öğrenmesi ve rindmeşrep kişiliği bu iddiayı güçlendirmek için kullanılmıştır.

Muhalliflerinin görmek istemediği yenilikçi Naci ile Divan şiiri geleneğini sürdüren Naci kişiliği hangi noktada buluşur? Ahmet Mithat, *Tercüman-ı Hakikat*’ten uzaklaştırdıktan sonra, “Gazel, nazire, gulâm, çâr-ebri, bâde, sakî bunların hepsini Muallim Naci ile beraber matbaadan dışarı attım; evvel zaman şiirlerine kapılarımız artık kapandı (...)” (Tansel 1953: 167) diyerek Naci’yi Divan şairi kabul etmiştir; ancak Naci’nin ölümünden sonra aynı Ahmet Mithat, Ahmet Rasim’e söylediği şu sözlerle damadını edebiyat adamı olarak yüceltir: “Rasim, ne gaib ettik biliyor musun? Hazine desem yanında tamtakır kalır. Dün bugün kendimde değilim” (İnal 1969: 1043). En yakınlarını bile tereddüde düşüren Muallim Naci ile ilgili soruları yanıtlayabilmek için onun edebî hayatını daha yakından incelemek gerekir.

Muallim Naci, “Her ne öğrendimse mücerret kendimi teşvik ile çalışarak öğrendim. Akrânımdan öyleleri bilirim ki vesâil-i tahsîliyyeleri her vechile âmâde olduğu halde, çalışmaktan bilküllüye müteeffir idiler... Dünyâda en acıdığım şey, arzu ettiğim gibi mahalline sarfetmeye muvaffak olamadığım istîdâd-ı Hudâdâdimdir” (Gürsoy 1995: 47) diyerek yeterince eğitim alamadığından şikayet etmiş; ancak içinde bulunduğu yoksunluklara boyun eğmeyerek öğrenme azmini hiç yitirmemiştir. Öğrendiği her şeyi de öğretmek isteyen Naci, kendini “muallim ve müteallim” kelimeleriyle tanımlamıştır.

İstanbul’un hareketli edebiyat ortamına Sakız’dan gönderdiği şiirleriyle giren Muallim Naci, İstanbul’a yerleştikten sonra Ahmet Mithat Efendi’nin isteğiyle *Tercüman-ı Hakikat*’in edebî kısmının yönetimini üstlenir.

Naci, İstanbul’a yerleşmeden önce hâmisi mutasarrıf Said Paşa’yla yaptığı seyahatlerde çektiği vatan hasretini “Nusaybin Civârında Bir Vâdi”, “Kuzu”, “Şâm-ı Garîbân” ve “Feryâd” gibi pastoral şiirleriyle dile getirmiştir. Bunlar, yeni tarzda dörtlüklerle yazılmış şiirlerdir. Naci bu şiirlerini ve Hugo’dan, Gilbert’ten yaptığı çevirileri *Tercüman-ı Hakikat*’e göndererek edebiyat çevrelerinde belli bir ün kazanır. Recâizade Ekrem ve Namık Kemal’le de mektuplaşmaya başlayan Naci’nin dönemin edebiyatçıları arasındaki konumunu Ahmet Hamdi Tanpınar şöyle belirler: “Naci’nin ilk şiirleri Nâmık Kemal ve arkadaşları tarafından çok iyi karşılanmış, hattâ Recai zâde birçok bakımlardan ilhamının benzediği bu yeni şairin bir gazelini bile tahmis etmişti” (Tanpınar 1997: 597).

Muallim Naci’nin *Tercüman-ı Hakikat*’e gelmesiyle devrin şiir hayatı canlanmış, gazeteye ilgi artmıştır. “Kısm-ı edebî”de Naci’nin kendi şiirleri, onlara yazılan nazire ve tahmisler yayımlanır. Ayrıca bu sütunlarda Naci, genç şairlerin gönderdiği şiirleri değerlendirerek bir anlamda şiir eleştirisi yapar. Ekrem ve

MUALLİM NACİ: ESKİ Mİ, YENİ Mİ?

Hamit'in Naci'ye cephe almalarının başlangıcı da bu döneme rastlar. "Kısm-ı edebî"de Naci'nin bir şiirini yayımlamaması üzerine Abdülhak Hamit, Ekrem'e yazdığı mektupta sitemini şöyle dile getirir: "İhtimal ki Naci Efendi beğenmemiştir. (...) Muallim Şinasi'nin bütün heyeti ile beraber çekilip, yerine Naci gürûhu çıkacak zamandır. Zehî terakki!" (Tansel 1953: 162-163). Bu sözleriyle, yenilikçi Şinasi ile Muallim Naci'yi karşılaştıran Abdülhak Hamit, Naci'nin eski taraftarı çevresiyle devrin edebî hayatına hükmetmeye başladığını düşünmektedir; fakat safların belirlenerek tartışmaların şiddetlenmesi daha sonraki gelişmelerle olacaktır.

"Kısm-ı edebî"de Naci'nin,

Çok mudur mihrinden olduysa süveydâ gark-ı nûr

Sen kesildim ben ne var olsam ser-â-pâ gark-ı nûr

matlı gazelinin yayımlanması edebî çevrelerde bir infial yaratmış ve gazete, Mehmet Emin, Şeyh Vasfi, Ali Ferruh, Menemenli Tahir gibi şairlerin gönderdiği nazire, tazmin ve tahmislerle dolmuştur (Tansel 1953: 163-164). Naci'nin yayımlandığı dönemde çok beğenilen bu gazeli, Ekrem'le çatışmalarının çıkış noktalarından biri olacaktır.

Muallim Naci ile "meyhâne", "şarâb", "gül", "bülbul" gibi mazmunların yeniden şiire girmesi ve onun bu alandaki şöhretinin her geçen gün artması, yeni edebiyatı savunanları huzursuz ediyordu. Diğer yandan, şiirlerindeki kalenderiliğin, halkı sarhoşluğa ve mahbupçuluğa teşvik ettiği yolunda etik eleştiriler de başladı. Naci'nin kendine "Mesud-i Harâbâtî" gibi Tanpınar'ın deyişiyle "tumturaklı" bir mahlas seçmesinin de kişiliğiyle örtüştüğü düşünülüyordu (Tanpınar 1997: 598) Bu eleştiriler, *Tercüman-ı Hakikat*'in sahibi ve yeni edebiyat taraftarı Ahmet Mithat'a da yöneltilmeye başlayınca Ahmet Mithat önce damadını savunur. Onun Batı tarzında yazdığı şiirlerinin ve tercümelerinin tanzir edilmediğini söyler ve şöyle devam eder: "(...) Fakat Mes'ud-i harâbâtî'nin, gittiğim her yerde bir meyhâne icâdeylerim mısraını havî olan gazelinin, yalnız gazetemize dercolunan nazireleri yüze yaklaştı; dercolunmayıp yırtılanları da andan ziyadedir. Öyle ise, sarhoşluğa, mahbub-perestliğe halkı teşvik edenler Naci, Vasfi, Feyzi değillerdir ve olamazlar" (Tansel 1953: 165). Fakat tepkilerin artması sonucu Ahmet Mithat, Naci'yi gazeteden uzaklaştırmak zorunda kalır.

Eski -Yeni Çatışmasında Muallim Naci

Eski-yeni çatışmasında Muallim Naci'nin konumunu belirlemek için devrin edebî gelişmelerine göz atmak gerekir. Bir yanda, Namık Kemal, Abdülhak Hamit ve Recaizâde Ekrem yeni edebiyatın kurallarını belirleyip yazdıkları roman, tiyatro ve şiirlerle bunları hayata geçirirken diğer yanda, Divan edebiyatı geleneğini devam ettirenler matbaanın da yardımıyla edebî varlıklarını sürdürüyorlardı. Bu iki grup, Muallim Naci ve Recaizâde Ekrem arasındaki tartışmayla birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılarak polemige başladılar.

Tartışmanın kaynağı, Ekrem'in, Mekteb-i Mülkiyede verdiği edebiyat derslerinin notlarını bir araya getirerek oluşturduğu *Talim-i Edebiyat* adlı nazariye kitabıdır. Ekrem, bu kitabını Batı nazariye kitaplarından faydalanarak yazmış, örnek şiirlerini ise Batılı şairlerin yanı sıra Abdülhak Hamit gibi dönemin genç ve çok tanınmamış bir şairinden de almıştır. Ekrem'in eserine Divan şairlerinden çok az örnek alması ve Arapça kurallara yeterince yer vermemesi, eski edebiyat taraftarlarınca eleştirilir. Bu gelişmeler olurken Naci, *Tercüman-ı Hakikat*'te yazmaktadır ve şöhretinin doruğundadır. Gerçi Ekrem, *Talim-i Edebiyat*'a Naci'nin "Kuzu" ve "Feryâd" adlı yeni tarzda iki şiirini almıştır; fakat ağırlığın Hamit'in şiirlerinde olması Naci'yi kızdırır. Diğer yandan, Ekrem, Muallim Naci'ye *Zemzeme II* adlı kitabını göndermediği halde *Tercüman-ı Hakikat*'te bu eserden söz etmemesine sinirlenir. Abdülhak Hamit'e yazdığı bu konuyla ilgili mektubunda yer alan şu sözler, aralarındaki tartışmanın kişiselliğini göstermesi bakımından önemlidir: "O mübarek gerçekten mübarek imiş ya!... Artık bu defa bizleri çekememezliğini bütün bütün meydana koydu: *Zemzeme*'ye dair *Terceman*'a harf-i vâhid yazmadı" (Parlatır 1995: 273). Bunlara, Naci'nin gençleri gazel yazmaya özendirildiği düşüncesi de eklenince *Zemzeme III*'te Ekrem'in kızgınlığı tarize dönüşür. Bu eserde Ekrem, Naci'nin şiirlerini gerçeklikten uzak bulup şöhretini balona benzeterek ilk saldırıyı yapar: "Hakikat-i hissiyeden mahrum iken, ateşten, kıvılcımdan bahseden manzumeler şebtaba benzer; zalâm-ı evham içinde fûrzan görünse bile, hiçbir kalb üzerinde bir eser-i ihtirak husule getirmeksizin kendi kendine söner mahvolur" (Tansel 1953: 168).

Ekrem'le Naci arasındaki gerginliğin asıl tırmanışı, Ekrem'in Menemenlizâde Mehmet Tahir'in *Elhan* adlı şiir kitabını değerlendirdiği *Takdir-i Elhan* adlı eseriyle olur. Burada Ekrem, Menemenlizâde Tahir'in, Naci'nin "gark-ı nûr" redifli gazeline yazdığı nazireyi *Elhan*'a almamasından duyduğu memnuniyeti dile getirirken Naci'nin şiirlerini şöyle eleştirir: "Diğer bir rivâyetde anlar balon değil şebtabdır ki kendisinde bir eser-i hirkat yok iken âteşler kıvılcımlar gibi fûrûzân göründüğünün hikmetini bilmeyen sâf-derûnân-ı etfâli mütehayyir ve müteaccib eylerken medâr-ı kıyâm u devâmları olan zalâm-ı evhâmın bertaraf olmasıyla berâber karîn-i mahv u inidâm olur. Hattâ oldu ve hattâ tahmin olunduğundan daha çabuk oldu!" (Recaizâde Mahmut Ekrem 1301: 65) Böylece Ekrem, Naci'nin şiirlerinin söz olarak güzel; ancak his yönüyle tesirsiz olduğunu belirtmiş; bunun da çok çabuk anlaşıldığını söylerken *Tercüman-ı Hakikat*'ten uzaklaştırılmasını ima etmiştir (Tansel 1953: 170).

Kendisine yönelik ağır hakaretlerle dolu *Takdir-i Elhan*'a Naci, *Saadet* gazetesinde "Demdeme" başlığı altında tefrika ettiği yazılarıyla karşılık verir. Yazısının girişinde Naci, olgun kişiliğini göstererek böyle bir yazı yazmaktan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir: "Bu lüzûmu müteessifen görüyorum. Çünkü meşarûn-ileyhe böyle bir mukâbelede bulunmaya mecbûr olmak istemezdim" (Muallim Naci 1303a: 3).

MUALLİM NACİ: ESKİ Mİ, YENİ Mİ?

Demdeme'de Muallim Naci, *Takdir-i Elhan*'ı satır satır takip edip alıntılar yaparak kendisine yöneltilen eleştirileri cevaplar. "Gark-ı nûr" redifli gazel tartışmanın asıl konusunu oluşturur.

Naci, Ekrem'in "münasebetsiz, adi, letafetsiz, laubali, fesahat ve belagatçe eksik" bulunduğu bu gazeli -Tanpınar bu gazelin "oldukça güzel ve şüphesiz dil ve klâsik zevk bakımından hiç bir kusuru olma[dığını]" söyler- (Tanpınar 1997: 499) Ekrem'in şiirleriyle karşılaştırır. Onun gençlik şiirlerinden örnekler verir ve onları "iğrenç, soğuk ve saçma" bulur. Ekrem'in,

*Hiç eser kalmazdı dilde yâreden bir şevk ile
Sarabilsem sineme bir şeb seni merhem gibi*

beytini "Ancak Âşık Ömer'e peyrevlik edenlerin ağızlarına yakışabilecek bir söz" olarak değerlendirir (Muallim Naci 1303a: 10). Ekrem'in kendisine ait bir gazeli tahmis ettiğini de anımsatan Naci, insanın ancak beğendiği bir gazeli tahmis edebileceğini belirterek şöyle der:

"Mademki benim "Gark-ı nûr" redifli ve "Rütbe-i ulviyyetin fikr et dil-i bîdârımın/ Arş-ı istignâ tenezzülghâhıdır efkârımın" matlalı gazellerim gibi bütün sözlerim -Ekrem Bey'in itikâdınca- mânâsız ve bâtil şeyler imiş, mademki benim sözlerim değil, anlara nazîre yollu yazılan âsâr bile Tahir Bey'in (...) mecmûa-i eşârında dahî (mahal bulacak şeylerden değil) imiş Ekrem Bey bâlâdaki gazeli niçin hem tahmîs, hem de kendisinin en güzîde eşârını câmi olan *Zemzeme*'ye derc eylemiş? (Muallim Naci 1303a: 27-28)"

Naci'nin yazıldığı dönemde çok beğenilen bu gazeli için söylediği şu sözler, Ekrem'le aralarındaki tartışmanın fikir ayrılığından çok kişisel nedenlere dayandığını bir kez daha ortaya koyar: "Bu gazeli âlem beğense Ekrem Bey beğenmez. Çünkü benimdir! Buna bir çok şâirlerimiz tarafından vaktiyle nazîreler söylenmiş idi. Ekrem Bey o adamları sevmez. Çünkü benim gazelimi tanzîr etmişlerdir!" (Muallim Naci 1303a: 7)

Naci'nin Ekrem'in *Zemzeme 1* adlı eseri için söylediği "Yine birinci 'gıdgıdak'da (Afv buyurulsun. Sehv ettim. Gıdgıdak değil, *Zemzeme* diyecek idim)" (Muallim Naci 1303a: 21) sözleriyle eleştirinin seviyesini iyice düşürmesi karşısında Ekrem ne yapacağını şaşırır. Kalemiyle yanıt vermek yerine Şûrâ-yı devlet azası olduğu için hükümete başvurur ve hükümetin ikazı ile "Demdeme"nin neşrinin devamı yasaklanır (Uçman 1974: 21). Böylece Ekrem ile Naci arasındaki polemik de son bulur.

Eski Taraftarlığının Boyutu, Yeni Edebiyata Açtığı Ufuklar

Ekrem-Naci çatışması o zamana kadar üstü kapalı bir şekilde devam eden "eski şiir-yeni şiir" tartışmasını gün ışığına çıkarmıştır. Rezaizâde Mahmut Ekrem yeni edebiyatı temsil ettiğinden, aralarındaki gerginlik nedeniyle Muallim Naci de eski

edebiyatı savunuların lideri konumuna getirilmiştir. Bu noktada Muallim Naci'nin "eski taraftarlığı" yakından irdelenmelidir.

Naci'ye asıl ün kazandıran, yeni tarzda şiirlerini topladığı *Âteşpâre* adlı ilk şiir kitabıdır. İkinci şiir kitabı olan *Şerâre, Tercüman-ı Hakikat*'in edebî kısmını idare ederken yazdığı şiirlerden oluşur ve eski tarz şiirin Naci'nin yazdıklarıyla ve ona yazılan nazirelerle yeniden gündeme geldiği döneme rastlar. Bu kitabında ve üçüncü kitabı olan *Fürûzân*'da Naci, gazel, şarkı, rûbai gibi Divan şiiri nazım şekillerini kullanmıştır. Naci'deki bu geriye dönüş, Ekrem'le tartışmalarına ve eski tarz şiirin popülaritesinin kendisiyle birlikte yeniden artmasına bağlanabilir. Nitekim, Naci de bunu edebiyat çevrelerinin hâlâ eski zevkten kurtulamamasına bağlamıştır. Konusuyla ve şekliyle yeni olan şiirlerinden örnekler vererek kendini şöyle savunur:

*Çıkın şu savmi'adan zâhidan cihâni görün
Nasıl güzel geçiyor âlemin zamâni görün*

Bunu beğenir misiniz? İşte hem yek-âvaz hem de mâna cihetiyle mümtaz... Meyhanede ve gark-ı nûr gazelleri gibi âsarına yüzlerce nazireler söyleyen şuarâmız hiç bunu tanzire özendiler mi? Bu bapta kusur kimin? Ben, böyle nice nûmuneler gösterdim; edebiyatımızın nasıl olması lâzım geleceğine dair nice mülâhazalar beyan ettim; amma şuarâmız, üdebamız bunlara imtisal etmemişlerdir de, eski yola gitmişler... Orası bana mı ait. (Tansel 1953: 173-174)

Bu durum, ister istemez Naci'yi eskinin kucağına itmiş, Hersekli Arif Hikmet, Yenişehirli Avni gibi Divan şiiri geleneğini kırılmalarla da olsa devam ettiren şairlerle sıkı dostluklar kurmasına yol açmıştır. Fakat hayatının bu dönüm noktasında Muallim Naci, tamamen eskiye dönmeyi değil, Batıya sınırsız açılmaya karşı Doğu ile Batının ortaklıklarını göstermeyi seçer. Bu bağlamda, örneğin, Aristoteles ile Mütenebbi arasındaki benzer temalara dikkat çeker, Mevlana'yı La Fontaine ile karşılaştırır. Böylece, Doğu edebiyatının terk edilmesini savunulara onun yüksek seviyedeki eserlerini göstererek karşılık verir. Fevziye Abdullah Tansel, bu çalışmalarıyla Muallim Naci'nin, çağdaşlarından ileri bir görüşle karşılaştırmalı edebiyat örnekleri verdiğini söylemektedir (Tansel 1953: 181-182).

Türk edebiyatının çağdaşlaşmasının eski edebiyatımız ve Batı edebiyatının seçkin eserlerinin örnek alınmasıyla gerçekleşeceğini düşünen Naci'ye göre önemli olan bu eserlerin seçimidir. Bunun için ölçü de "fasahat" ve "belagat"tir. Eski eserleri tamamen kabul edip taklit etmeyi de onları toptan reddetmeyi de yanlış bulur. Aynı şekilde, yeni edebiyat taraftarlarının Batıyı aynen taklidine de karşıdır. Onun yolu "itidal"dır. Bu düşüncelerle Naci, Divan şiirine de eleştirel bir şekilde yaklaşmıştır. Divan şiirine İran edebiyatından gelen "aşğın kendini köpekten aşağı görmesi" mazmununun şiir estetiğine yakışmadığı için kullanılmamasını ister. İran şairlerinin mazmunlarını bizim şairlerimizin de mutlaka kullanmak zorunda olmadığını "İran şairleri zülf-i hûbânı yılana benzetirler, diye niçin biz de

MUALLİM NACİ: ESKİ Mİ, YENİ Mİ?

benzetelim?” sözleriyle belirtir (Kaplan 1998: 113-115). Yine bu edebiyatta, gülün daima bülbülle birlikte kullanılmasını da eleştirmiştir. Yazdığı “gül” manzumesinde “bülbül”ü kullanmayarak bu mazmunu kırmıştır (Kaplan 1998: 121-122).

Görüldüğü gibi Muallim Naci, alınacak fikirlerin milliyetine değil kıymetine bakılması gerektiği düşüncesiyle dar bir milliyetçilikten uzak; ancak sınırsızlığa da karşıdır. Bu konudaki düşüncelerini, “Bir milletin, bir kavmin mahâsini olacağı gibi mesâvisi de olmak tabii bulunduğundan hiç bir şeyde münhasıran bir milleti, bir kavmi, taklîd etmek muvâfık-ı hikmet olamaz. Hakîmâne hareket herhangi millette, herhangi kavimde güzel bir şey görülürse onu mahâsin-i milliyemize ilhâka müsâraattır” (Kaplan 1998: 110) sözleriyle açıklayan Naci, Arapça, Farsça ve Fransızcadan çeviriler yaparak bu konuda tutucu olmadığını göstermiştir.

Muallim Naci'nin döneminde çok okunmasının ve kısa sürede şöhret olmasının en önemli nedenlerinden biri de edebî dile getirdiği yeniliklerdir. İlk eserlerinden itibaren sade Türkçe kullanan Naci, bu konuda da çağının bir adım önüne geçmiştir.

Naci'nin dil ile ilgili olarak özellikle üzerinde durduğu konu “dil hürriyeti”dir. Arapça ve Farsçadan alınan kelimeleri, bu dillerin kurallarına göre değil kendi söyleyiş biçimimize ve kurallarımıza uydurmamız gerektiğini düşünür. Sadece Doğu dillerinden değil Fransızcadan da kelimeler dilimize girebilir; fakat bu kelimelerin bizde karşılıkları varsa onlar kullanılmalıdır. Naci, Fransızca “dikté” ve “statico” kelimelerini örnek vererek bunların yerine “imlâ” ve “hâl-i hâzır” kelimelerinin tercih edilmemesini, bu kelimelerin bilinmemesine veya Fransızca bilir görünme isteğine bağlar (Tansel 1971: 289-290).

Muallim Naci, edebiyatta olduğu gibi dil konusunda da “itidal”i savunarak dilde millileşme yolunda önemli adımlar atmıştır. Kendi dilini bilmeden yabancı bir dil öğrenmeye kalkan “alafranga meşrebliler”i şöyle alaya alır:

*Cehl ile kendi lisânından degilken bâ-haber
Diğerin tahsîle kalkışman tuhaftır zor ile*

*İftihâr etmekte fi'l-vâki verirdim hak sana
Olsa tahsîl-i lisân pardon ile bonjur ile* (Kaplan 1998: 156)

“Lisânımızın asıl letâfeti ise sâdelik içinde bulunur” diyen Naci'nin önemle üzerinde durduğu bir konu da “ve” bağlacıdır. Cümlelerin uzamasına yol açan “ve” bağlacına ihtiyacımızın çok az olduğunu “ve” bağlacı kullanılmadan kalın bir cildin yazılabileceğini söyler; fakat Naci'nin bu düşünceleri, muhaliflerinin “ve”yi lüzumsuz yerlerde sıkça kullanmalarına ve dili keşmekeş haline getirmelerine neden olmuştur (Tansel 1971: 287-289).

Naci, dilin sadeleştirilmesini isterken bunun rastgele değil bir kurum eliyle yapılmasını gerekli görür. “Yoksa her eli kalem tutan bu hizmeti ifâya kalkışacak olursa lisân bütün bütün herc ü merc olur. Islâh edelim derken ifsâd etmiş oluruz” (Muallim Naci 1303b: 43) diyerek bir “Cemiyet-i edebiye”nin kurulmasının önemi

üzerinde durur. Yeni kelimeler bu kurum tarafından teklif edilecektir. Onun, ileri bir görüşle 1800'lerin sonunda savunduğu bu kurum, 1932'de Atatürk tarafından açılacaktır.

Muallim Naci'nin "Cemiyet-i edebiye"den sonra dille ilgili ikinci önemli saptaması, dilimizdeki kelimeleri içeren bir sözlüğün meydana getirilmesi gerekliliğidir. "Bir milletin lisânı intizam altına alınmadıkça maârifçe ilerlemesi mümkün olamayacağı hakîkati ortada parlar durur" (Kaplan 1997: 180) diyerek Türkçe için sözlüğün ve kurumun gerekliliğini savunan Naci, *Lûgat-ı Nâci* adlı küçük bir sözlük hazırlamıştır. *Kamûs-ı Osmânî* adıyla Türkçenin geniş bir sözlüğünü yapma çalışmasına da başlamış; ancak vefatı nedeniyle bu sözlük arkadaşlarınınca tamamlanmıştır.

Naci'nin dil alanındaki bu önemli görüşleri ve çalışmaları şairliğinin önüne geçmiştir. Onun çok başarılı bir şair olduğu yolundaki düşüncelere şüpheyle yaklaşmak gerekir. "Kuzu" ve "Feryâd" gibi şekliyle ve konusuyla yeni olan şiirlerinin yanı sıra eski şiirin imajlarıyla, sadece şekle önem vererek yazdığı birbirine benzeyen gazelleri de vardır. Bu nedenle, hayatını öğrenmeye ve öğretmeye adanmış Naci'nin edebiyat adamı olarak öneminin, kendinden sonra gelen şairlere yol göstericiliğinde olduğu söylenebilir. Adı üstünde o "muallim"dir. Naci, Şinasi'den sonra dil-vezin birlikteliği üstüne düşünen ilk kişidir. Tevfik Fikret ve Mehmet Akif'le başladığını bildiğimiz Türkçeyi aruzun boyunduruğundan kurtarma çabalarının onlardan önce Muallim Naci tarafından ele alındığını görüyoruz. Bu özelliğiyle Naci "Bâkî'den Yahyâ Kemal'e kadar gelen bir çizginin nîrengi noktalarından biri" (Alptekin 1993: 88) olmuştur.

Tevfik Fikret, Recaizâde Mahmut Ekrem'den sonra Galatasaray Lisesinde hocası olan Muallim Naci'den, "Hiç unutmam, ilk derse geldiği gündü. Boyunbağı bir tarafa gitmiş, ceket yerine giydiği sof, birkaç renk olmuş, sakalı bıyığına karışmış, geniş bir gülümseme ile kapıdan girince soğuk bir duş yapmıştık. Derslerimiz eski canlılığını kaybetti, sınıf bir ölü halini aldı" (Özkırımlı 1987: 22) diyerek menfi duygularla söz etse de onun şiirlerinden, dilinden ve aruza hâkimiyetinden çok etkilenmiştir. Tanpınar'ın "Fikret'te Naci'yi adım adım takip eden hattâ onu tamamlayan mısralar vardır" (Tanpınar 1997: 604) belirlemesinden hareketle Naci'nin, Fikret'in, dolayısıyla Batı tarzındaki Türk edebiyatının hazırlayıcılarından olduğu söylenebilir.

Sonuç

Muallim Naci, 44 yıllık kısa ömrüne çok sayıda eser sığdırarak döneminin edebiyatına damgasını vurduğu gibi, düşünceleriyle kendinden sonra gelen edebiyatçıları da etkilemiş, Türk edebiyatının yenileşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Recaizâde Ekrem'le girdiği talihsiz polemik sonucu etrafına eski taraftarı yeteneksiz şairlerin toplanması ve tartışmalar bir sonuca varmadan vefat etmesi, hücumların ölümünden sonra da devam etmesine yol açmıştır. Nitekim,

MUALLİM NACİ: ESKİ Mİ, YENİ Mİ?

Ekrem'in kini hiç sönmemiş, Naci'nin ölümünü işitince "Onun vücudu zaten zaid idi" demiştir (İnal 1969: 1044). Bu ortamda Muallim Naci yeterince değerlendirilememiştir; fakat bugün onu, yalnız Divan şiiri mazmunlarını içeren gazelleriyle değil Türk edebiyatının ve Türk dilinin millileşmesi yolundaki çabalarıyla da değerlendiriyoruz.

Kaynaklar

- ALPTEKİN, Turan, (1993), "Yüzyıl Sonra Muallim Naci", **Hürriyet-Gösteri**, 152: 88-89.
- GÜRSOY, Belkıs, (1995), "Muallim Nâci'de Millî Yönelişler", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, 24 (2): 46-70.
- İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, (1996), **Son Asır Türk Şairleri**, Cüz: VI, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KAPLAN, Ramazan, (1998), **Muallim Naci-Mektuplarım**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KOCAKAPLAN, İsa (2007), **İki Cihan Arasında Muallim Naci**, İstanbul: Kapı Yayınları.
- MUALLİM NACİ, (1303a), **Dememe**, İstanbul: Mihran Matbaası.
- MUALLİM NACİ, (1303b), **Mecmua-i Muallim**, 9 Kânûmevvel, nu. 11, s. 43.
- ÖZKIRIMLI, Atilla, (1987), **Tevfik Fikret**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- PARLATIR, İsmail, (1995), **Recaizade Mahmut Ekrem**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- RECAİZÂDE MAHMUT EKREM, (1301), **Takdir-i Elhan**, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- TANPINAR, A. Hamdi, (1997), **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, (1953), "Muallim Naci ile Recaizâde Ekrem Arasındaki Münakaşalar ve Bu Münakaşaların Sebep Olduğu Edebî Hâdiseler", **Türkiyat Mecmuası**, C. X'dan Ayrı Basım, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.
- ....., (1971), "Muallim Naci'nin Türk Dilinin Sâdeleştirilmesi, Dil Cemiyeti Kurulması Hakkındaki Düşünceleri", **Türk Kültürü**, 100: 286-292.
- UÇMAN, Abdullah, (1974), **Muallim Naci**, İstanbul: Toker Yayınları.